

ZIMÁNYI ÁRPÁD

A BEFEJEZETT MELLÉKNÉVI IGENÉV
ÁLLÍTMÁNYI HASZNÁLATÁNAK
MEGÍTÉLÉSÉRŐL

Az utóbbi évtizedek nyelvújító irodalmában időről időre fölbukkan a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatának kérdésköre. Magát a jelenséget többféleképpen ítélik meg a nyelvészek, a nyelvújítók: a szélsőséges, túlzó nézeteken kívül találkozhatunk megértő és elfogadó véleményekkel, mint ahogy az is jelzésértékű, ha egy nyelvtan vagy egy nyelvhasználati útmutató nem foglalkozik vele. A mai helyzet fölmérése előtt érdemes tehát visszatekintnünk a múltba, hogy lássuk: korábban miképp vélekedtek erről a témáról (1. rész). A történeti összegezést az 1960 utáni szakirodalom elemzése követi (2. rész). A szerző saját gyűjtésű, legfrissebb példáit a 3. rész tartalmazza.

1. A kérdés megítélése századunk első felében

Klemm Antal Magyar történeti mondattanában megállapítja, hogy a *-t*, *-tt* képzős igenév névszói állítmányul csak akkor használatos, ha igenév volta elhomályosul és melléknévnek érezzük: *fáradt*, *rekedt*, *fásult*, *nyugodt*, *feszült* (a viszony közöttük), *vásott*, *kopott*, *romlott* stb. Észrevétele szerint a XIX. századtól más esetben is sűrűbben kezdték használni, és használják azóta is, egyrészt német hatásból, másrészt a határozói igenév létigés szerkezetének szándékos, de téves kerülése végett. Első példáját Kossuthtól idézi: A vidék gyönyörű, a tágas völgy kies rétekkel *borított* (Klemm 1928. 48).

A legkorábbi megjegyzések közé tartozik Horváth Jánosé. Ő ugyanis A „Nyugat” magyartalanságairól című tanulmányában már 1911-ben erőteljesen bírálta az ilyesféle szerkezeteket: „Szép darab és szépen *megírott*”; „az ilyen írások közül a legmagasabbrendűek mennyiben *megformáltak* és mennyiben önállóan, minden másfajta írástól különváltan *megformáltak*.” Szerinte „az erőszakolt mondatszerkesztés teszi különcködővé s magyartalanná a szóhasználatot, indokolatlanná az újítást” (Horváth 1911. 68–9).

Néhány évvel később Simonyi Zsigmond mint teljesen új jelenséget mutatja be az igenév állítmányi használatát. „Nem mondjuk például Isten törvénye *irott*, a természeté *iratlan*. A had *vert*. A ruhám *tépett*. Ez az út *járt*. Te *elmaradt* vagy. *Tanult* vagy. A vitézek *halottak*. A cigány *kárvallott*. Ezek helyett különféle más szerkezeteket használunk, pl. *ez járt út*, a cigány *kárt vallott*; de legtöbbször a *-va*, *-ve* képzős határozó igenevet: Isten törvénye *meg van írva*. A had *meg van verve*. A ruhám *el van tépve*. *Tanult ember* vagy v. *sokat tanultál*.” Érdekes, hogy most, nyolc évtizeddel később az előbbi példák egynémelyike már nem hat túlságosan különlegesnek: a *tépett* és a *tanult* melléknévként, a *halott* és a *kárvallott* melléknévként, illetőleg főnévként egyaránt elképzelhető bizonyos szövegek környezetben állítmányi szerepben.

Simonyi forrásmegjelöléssel ellátott példái 1916–17-ből valók:

A szociális problémák pszichologisztikus értékelése kezdettől fogva naturalisztikus elemekkel *telített*.

A társadalom szociális áramlatokkal *telített*.

A nemzetiségek sorsa, kultúrája nem *biztosított*.

Ez a békejegyzék nem lehet örömmel *fogadott*.

A történetek után *befejezett* a szolgálatom.

Az ajtó *zárott*.

Az utóbbi két mondat Gárdonyi Géza Szunyoghy miatyánkja című regényéből származik, és emiatt Simonyi elmarasztalólag szól az író nyelvhasználatáról, németességéről (Simonyi 1917. 230–1).

Jó magyarság című tanulmányában Szinnyei József is foglalkozik röviden ezzel a jelenséggel, és „éktelen németesség”-nek tartja. Szerinte „különösen kedvelik és terjesztik a nyugatosok, de őket nem a hibakerülés jámbor szándéka vezeti, hanem az a törekvés, hogy úgy írjanak, ahogy más emberfia nem ír.”

Szinnyei – forrásjelölés nélküli – példái a következők: a nyelve *bevont*, a hegytető hóval *borított*, a vendéglőben minden szék *elfoglalt*, a cél tehát *tudott* előttünk (Szinnyei 1933. 58–9).

A nyelvművelő kötetek közül részletesen foglalkozik a kérdéssel a Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus című munka. Dengl János – hivatkozva Klemm, Horváth és Szinnyei előbb idézett megállapításaira – az idegenszerűségről szóló fejezetében tárgyalja a melléknévi igenévnek névszói állítmányként való használatát. A következő példákat helyteleníti: ez a cikk nagyon *keresett*, könyve nagyon *olvasott*, gyárterményai általánosan *használtak* és *kedveltek*, elhatározása nem *megokolt*, a terület *elhatárolt*, az ügy *tudott* vagy *ismert* előttünk, cége nagyon *ismert*, a tőzsdén az árfolyam *tartott volt* (Dengl 1937. 190–1). Mai nyelvérzékünkkel már nem kifogásolhatnánk a

kedvelt állítmányi használatát, de megszokottá vált a *keresett* és az *olvasott* is. Egészen más megítélés alá tartozik viszont a legutolsó példa, amely napjainkban is rendkívül furcsán hat.

Tizsamarti Antal szaknyelvi adatokat javított ki Orvosi nyelvünk helyes magyarsága című könyvében. Témánkhoz tartozó példái az alábbiak:

A betegség aetológiája *nem tisztázott*.

Az eltávolított fog helye véralvadékkal *borított*.

A mandulák lepedékkel *fedettek*.

A bal dobüreg belseje sötétbarna lepedékkel *fedett volt*.

Az álhártyás nyelvplaque jelenleg is élesen *határolt*.

Alkalmazásuk részben empirikus, részben theoretikus megfontolásra *épített*.

Az állkapocs teljesen alakját *változtatott* (Tizsamarti 1943. 45–6).

A legteljesebb összefoglalás Tompa József nevéhez fűződik: 1953-ban a Magyar Nyelv lapjain részletesen elemezte a melléknévi igenév mindhárom fajtájának állítmányi használatát. A befejezett melléknévi igenévről megjegyezte, hogy állítmányi használatának szabályai hiányosak, és nem szabad válogatás nélkül üldöznünk minden példát. A korábbi bírálókkal szemben úgy látja, hogy nem kell mindenben idegenszerűséget keresnünk, és csak a mai analógiáktól kevésbé támogatott állítmányi szerkezeteket rosszallhatjuk. Az újabb alakok mennyiségének elszaporodása sem jelentené azt, hogy sérelem érné nyelvünk finnugor alapjait, nyelvtanunk ősi rendszertét: „Hiszen ma úgy látjuk, hogy a *várt*, *kért* alak is előbb volt névszói (igenévi) állítmány, s csak aztán szívta magába a ragos igealak értelmét, illetőleg funkcióját” (Tompa 1953. 137).

A jelenség korai leírója, Horváth János is használja műveiben ezt a szerkezetet; az 1951-es verstanból Tompa a következőket idézi tőle: „az időmérték elhanyagolása Adynál tudatos, *szándékolt*”; „periodusokká társulhatásuk is *korlátozottabb*”; „ez a forma a nyugtalanság feloldására, lezárására *hivatott*”; „társításuk nem *erőszakolt*, időviszonyításuk *egyensúlyozottabb*”; „rímei *esztergályozottak*” (i. m. 136).

Tompa irodalmi példákat is idéz:

Bánk: Az Isten e' Gyülekezet álmodott
céljával, ha az elsül, és igaz Jó.

Petur: Nem *álmodott* ez, elsül, és igaz Jó. (Katona: Bánk bán II. felv.)

Oly csunya volt, mit eddig éltem;

Kevert, pocsékló, fél, *törött*. (Kaffka Margit: Az élet útjain)

...az én rögöm magyar rög,

Meddő, *kisajtott*. (Ady Endre: Az ős Kaján)

...olasz szív nem lehet emlékektől *gyötörtebb*. (Babits Mihály: Itália)

A szárnyas ige *tört* s akadozó. (Tóth Árpád: Levél)

De itt ti vagytok meglóptak. (Illyés Gyula: Hősökről beszélek)

A befejezett melléknévi igenév állítmányi használatát Tompa szerint több tényező okozza az iménti példákban: a közvetlen fokozhatóság igénye (*korlátozottabb, egyensúlyozottabb*), jelzős kapcsolat predikatívvá válása (*álmodott cél – nem álmodott ez*), más névszói állítmány analógiája (*csúnya volt – kevert, törött*). A négy utolsó példát Tompa merészebbnek tartja (i. m. 136–8). Megjegyezhetjük, hogy a Kaffka- és az Ady-idézetben a befejezett igenévnek más melléknévvvel (illetőleg folyamatos igenévvvel) együtt történő hátravetése miatt nem teljesen egyértelmű az állítmányi szerep, bizonyos fokú értelmezői színezettel is keveredik.

Tompa fölfigyelt arra, hogy az új forma különösen gyakori az átalakulást jelentő igékkel kapcsolatban (*elpuhult, ingerült, elvadult, megindult*), de megszokottá vált sok más, tárgyias alapszóból képzett igenévi állítmány is (*felhajtott, nyomtatott, rajzolt, festett, ragasztott*), pedig ezekben még egészen világos az igei alapszó jelentése, és a hangsoruk is azonos a ragos múlt időével (i. m. 138).

Tompa József példáit és véleményét két okból volt szükséges a szokásosnál is részletesebben ismertetni: egyrészt azért, mert átfogó tanulmányának tartalma és terjedelme ezt egyaránt indokoltta teszi, másrészt pedig azért, mert így megállapításait, következtetését össze tudjuk vetni a 3. részben bemutatandó legfrissebb példákkal.

Érdemes még megismernednünk Nagy J. Béla két korábbi, szépirodalmi adatával, amelyek szerinte csupán kivételes nyelvi jelenségek:

Lettem pennám miatt mostan megijedett...

Az útát elvesztém, lettem eltévedett. (Gvadányi: Egy falusi nótáriusnak ...)

Mert csak ez kössön ki Toldival, ha drága

S nem megunt előtte Isten szép világa. (Arany: Toldi I. 12.)

Az újabb példákat Nagy J. Béla erőteljesen helyteleníti (a halászat nem *megengedett*, a rágás *nehezített*, a vélemények *osztottak*), és nem tartja kívánatosnak a szokatlan formák elterjedését (Nagy J. 1958. 168).

2. A kérdés megítélése 1960 után

A befejezett melléknévi igenév állítmányi használatának megítéléséről ebben a részben áttekintjük az 1960 utáni fontosabb nyelvtanokat, és megvizsgáljuk a nyelvművelő irodalom idevágó példáit, állásfoglalásait.

Az akadémiai nyelvtan csak röviden és általánosságban fogalmazza meg a tudnivalókat ebben a kérdésben: „Melléknévi igenévet a természetes közlésben legfőként akkor használunk állítmányként, ha igenévi jellege már gyengülőben van, s inkább állandósult tulajdonságként nevezi meg a cselek-

vést, azaz ha legalábbis megindult a melléknevesülés útján: [...] Ez a forma a nyugtalanság feloldására, lezárására *hivatott* (Horváth: Verstan 167); *Ismert, használt volt-e ez az alak?* (MNY. XXXIX, 210); Egy kis ülepedett, nádfedeles házuk van, amelynek az utcai vége ukránosan *csapott* (Veres: Szegények sz. 7) [...]

Egyébként nyelvművelésünk a folyamatos cselekvésű igenév helyett inkább a ragos igei állítmányt ajánlja [...] A befejezett cselekvésű helyett is vagy az igét, vagy a határozói igeneves szerkezetet: Ő már rég *előléptetett* helyett ezt: *előlépett* (vagy: *elő van léptetve*; őt ... *előléptették*)." (MMNyR. II. 126–7)

A mai magyar nyelv című egyetemi nyelvtan kissé részletesebben fogalmazza meg a nyelvhasználati tudnivalókat, és más példákat sorakoztat fel: „A befejezett történésű melléknévi igenév ritkábban fordulhat elő állítmányként, mint a folyamatos történésű. A befejezett cselekvés, történés által létrehozott állapot jelzésére ugyanis elsősorban a *-va*, *-ve* képzős határozói igenév és a létige kapcsolata szolgál: Sebe még *nincs begyógyulva*. Ehelyett a melléknévi igenév állítmányi alkalmazása többnyire hibás, idegenszerű: Sebe még *nem begyógyult*. Mindamellet jó néhány befejezett történésű melléknévi igenév megállja a helyét állítmányként is, főleg az átalakulást jelentő igékből képzettek (pl.: Ez a táj nagyon *elvadult*; Mért vagy olyan *elpuhult?*), de sok más igenév is (*nyomtatott, festett, rajzolt, ragasztott, gyűrött, zsibbadt, szaggatott, megtépett, hivatott* stb.)." (MMNy. 243)

Az utóbbi példák között felismerhetjük Tompa József már korábban idézett adatait (Tompa 1953. 138), ám elég nagy különbség van a megkülönböztetés nélkül felsorolt igenevek között. Amíg természetesnek tarthatjuk az *ing gyűrött, a fejem zsibbadt, ő arra hivatott, hogy...* (predikatív) szerkezeteket, hasonlóan elfogadhatót már nehezebben tudunk létrehozni a *festett, rajzolt* és *ragasztott* igenevekből (*a kép olajfestéssel festett, a mennyezet fehérre festett; a cipő talpa ragasztott, a cipő talpa enyvvel ragasztott* – ezekben a példákban inkább más nyelvtani szerkezetek lennének kívánatosak).

A bukaresti kiadású A mai magyar nyelv kézikönyve egyáltalán nem említi meg a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatának szabályait (Gálffy 1971.).

A magyar nyelv könyve röviden utal arra, hogy „az állítmány funkcióját betöltő folyamatos és befejezett cselekvésű igenév helyett ajánlatosabb a ragos igei állítmányt, illetve a határozói igeneves szerkezetet használni. [...] A kérdés megoldott helyett: A kérdést megoldottuk vagy A kérdés meg van oldva." (MNYK. 337)

A Nyelvművelő kézikönyv két szócikke foglalkozik bővebben ezzel a témával. A befejezett melléknévi igenév szócikkének 4. pontjában a következőket olvashatjuk: „A mai hivatalos és sajtónyelvben erősen terjed az

ilyen kifejezésmód (pl. a hír valódisága *bizonyított*, helyett: *be van bizonyítva*). Pedig ez inkább csak olyan igenév esetében helyes, amelynek igei jellege és benne az előidejűség mozzanata meggyengült, elhomályosult, s az igenév szinte már tisztán tulajdonságot, állapotot kifejező melléknévvé vált.” (NyKk. I. 289–90) A határozói igenév szócikkének 3. pontja igen részletesen, mintegy kétoldalnyi terjedelemben taglalja a szakirodalom addigi megállapításait. A korábbi közleményekhez képest több példával világítja meg, hogy a befejezett melléknévi igenév állítmányként nemcsak akkor fogadható el, ha igei jelentéstartalma elhomályosult és állapotot jelöl, hanem akkor is, ha állapotváltozást, átalakulást jelentő alapige származéka: az ing frissen *vasalt*, a porcelán kézzel *festett*, *operált* a gyomrom. E példák jó része helyes volna *-va*, *-ve* létige szerkezettel is, nemegyszer némileg más jelentésben és stílusértékkel: az ing frissen *van vasalva* (most vagy nemrég vasalták ki) – az ing frissen *vasalt* (nem gyűrött); *operálva van* a gyomrom (az operáció megtörténtét emeljük ki, esetleg a közelmúltban volt) – *operált* a gyomrom (a gyomor műtött voltát hangsúlyozzuk). A kétféle kifejezésmód közötti választás az egyéni nyelv- és stílusérzektől is függ (NyKk. I. 825–6).

Jelzésértékű, hogy amíg a NyKk. a befejezett melléknévi igenév szócikkének alig egyhuszadát szenteli az állítmányi használat kérdésének, addig a Nyelvművelő kéziszótárban már a szócikk több mint egynegyede jut témánknak. A rendkívül gyakorinak és egyre terjedőnek nevezett jelenséget a NyKsz. hibásnak, kerülendőnek tartja. Eddig nem említett példái a következők: a levél géppel *írt*, a küldemény nekünk *címzett*, az üzlet riasztóval *ellátott* (NyKsz. 58).

Ennek az összefoglalásnak nem célja, hogy feldolgozza a nyelvtörténeti adatokat. Ezért csupán röviden, itt, a nyelvtanokat, kézikönyveket bemutató rész végén jelzem, hogy A magyar nyelv történeti nyelvtana szintén foglalkozik a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatával (MNYTNY. II/1. 432; II/2. 227–8).

A következőkben tekintsük át a nyelvművelő köteteket, mindenekeelőtt azokat, amelyekben útmutatást találunk a felvetett kérdéssel kapcsolatban.

Foglalkozik a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatával a Magyar nyelvhelyesség (Deme–Köves 1967. 242–3), a Hivatalos nyelvünk kézikönyve (Grétsy 1976. 41–2) és a Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség (Kovalovszky 1977. 101–2). A Szaknyelvi kalauz forrásmegjelöléssel ellátott példákat dolgoz föl; érdemes néhányat kiemelni: a kiállítás árusítással is *egybekötött*; a 12 sarokégő három csoportba *összefogott*; a lakások fürdőszobával *felszereltek*; a lámpatestek a divatnak erősen *alávetettek*; antimikrobás hatásának mechanizmusa még *nem felderített*; a csavarorsó anyával ellátott hüvelye a felerősítő kar perselyébe *ágyazott*; a tüzelőanyag-sugár szándéko-

san az égéstér falára *irányított*; a gép beadagolja a kötegeket a le-
szorítógerenda alá, amely hidraulikusan *működtetett* (Grétsy 1964. 159–60).

A gyűjteményes kötetek közül foglalkozik a témával – többek között – az
„Értsd is a szót...!” (É. Kiss 1988. 284–5), a Mondd és írd! (Kemény–Szántó
1992. 291–3) és az Értsünk szót! (Sebestyén 1994. 151–2).

Nem tartalmazznak útmutatást ebben a kérdésben a következők: Magyarán
(Ferenczy 1980), Új anyanyelvi kaleidoszkóp (Felde–Grétsy 1980), Szak-
nyelvi divatok (Bíró 1989), Nyelvművelő kis tükör (P. Kovács 1993), Föl-
nevelő édesanyám (Rónai 1995).

Az Édes Anyanyelvünk című nyelvművelő folyóirat kisebb vitának adott
helyet (Éder Zoltán: Egy nyelvhelyességi babonáról; 1979. 2. 3; Szepesy
Gyula: Hírlapírók, ne így! 1980. 1. 2; Tompa József: Lassabban a kitagadás-
sal! 1980. 3. 2; Szepesy Gyula: Mit öntsünk ki? 1980. 4. 4). Szepesy – töb-
bek között – helytelenítette az alábbiakat: az intézkedés *megalapozott*; a
pécsiek a folyó vizére *utaltak*; a gép *gondozott*; a betontechnika *gépesített*;
az adatok *ismertek*; a győzelem *megérdemelt*; *irigyelt* a nyugodtságom
(1980, 1, 2). Tompa József számos irodalmi példával védte meg a befejezett
melléknévi igenév állítmányi használatának szabályos eseteit: *kárhozottak*
ősapáink (Petőfi); teste *dúlt* (Vörösmarty); az idézetek *koholtak-e* (Németh
L.); a halánték *szétűzött* (Galgóczi E.); stb. (1980. 3. 2).

3. A legfrissebb példák

Az alábbiakban – megfigyeléseim és saját gyűjtésű példáim alapján –
megvizsgáljuk, hogy a befejezett melléknévi igenév állítmányi szerepében
milyen sajátos esetekkel találkozhatunk a mai nyelvhasználatban. Az írásos
példák a sajtóból származnak, a többi adat a rádió és a televízió műsoraiban
hangzott el. A gyűjtemény elejére kerülnek azok az igenevek, amelyek meg-
figyelésem szerint igen gyakoriak, majd őket követik a ritkább vagy egyedi
példák.

a) Gyakoribb példák

kizárt

A mai beszédben igen gyakori a *kizárt* igenévnek főmondatban állít-
mányként való használata (*Kizárt, hogy igazad legyen. Kizárt az, hogy...*).
Korábbi nyelvművelésünk jelzőnek ajánlja (*kizárt dolog*), illetőleg határozói
igeneves szerkezetet javasol helyette (*ki van zárva*). A NyKk. szerint: „Ma
már nem üldözzük, hanem meghonosodott németességnek tekintjük a *kizár*
igének ezt a használatát, az ajánlott megfelelőket azonban választékosabbnak

tartjuk” (NyKk. I. 1220). A NyKsz. azonban továbbra is „erős idegenszerűségnek, németességnek” nevezi (NyKsz. 316). Példáinkban a *kizárt* jelentése: 'lehetetlen'.

Az iménti szerkezettől (azaz a főmondat: vagy hiányos mondat, vagy pedig tömondat) némileg eltér az az eset, amikor az állítmánynak bővítményei is vannak. Ekkor ugyanis az igenév megőrzi tartalmas igei jelentését és vonzatait: *vki/vmi *kizárt* (helyesen: *ki van zárva*) *valahonnan*.

Példa a bővített mondatra: „A támogatásokból *kizárt* az, akinek hátraléka van” (TV1 1997. nov. 7., Ablak c. műsor; minisztériumi főtisztviselő). Inkább: *...ki van zárva az...; sőt: ...kizárja magát az, akinek...*

adott

Különösen a matematikatanárok nyelvében teljesen általános az *adott* állítmányi használata: *adott* két egyenes. A NyKk. erőteljesen helyteleníti, és az *adva van* v. *meg van adva* formákat javasolja (NyKk. I. 114). Megjegyzendő, hogy a NyKk. az *adva van* kifejezést is idegenszerűnek tartja, bár a szaknyelvben szükséges és végső soron már nem helyteleníthető forma (NyKk. I. 120).

Példa a más nyelvváltozatban való használatra: „Valamennyi feltétel *adott* a jószomszédi kapcsolatok fejlesztésére” (Duna Televízió 1997. okt. 23.).

biztosított

Különösen a hivatalos nyelvben és a publicisztikában gyakori a *biztosított* igenév. A hivatalos nyelv azért is kedveli, mert személytelensége miatt nem kell megadni a cselekvő alanyt (*biztosítjuk, biztosítják*). Alig használatos a határozói igeneves szerkezete (*biztosítva van*). A választékos stílusban mindenképpen kerülendő, nyelvművelésünk magát a *biztosít* igét is kifogásolható divatszónak tartja.

„Mivel a bevonulók november 22-én tesznek esküt, így ezen a szombat délutánon *biztosított* a kimaradás, illetve az eltávozás” (Petőfi Népe 1997. nov. 10. 5). – Mivel egy őrnagy nyilatkozatából való az idézett mondat, többes szám első személyű igealakokkal személyesebb hangú – ám vélhetően kevésbé hivatalos? – lenne a közlés.

megoldott

Szintén gyakori a *megoldott* igenév állítmányi használata. (a feladat *megoldott*, helyett: *meg van oldva, megoldottuk, megoldották, megoldódott, *megoldást nyert*). Állítmányi szerepében annyira megszokottá vált, hogy sokan már nem is érzik hibásnak, s ezt a megállapítást a következő adatokkal

tudom alátámasztani. 1995 szeptemberében az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolára érkező elsőéves magyar szakos (135 fő) és a már ott tanuló másodéves nem magyar szakos (90 fő) hallgatók között nyelvhasználati felmérést végeztem. A feladatlapon – sok egyéb között – szerepelt a következő mondat: „A terület ivóvízellátása mind a mai napig nem megoldott.” A magyar szakosok 68%-a, a nem magyar szakosoknak pedig 75%-a helyesnek tartotta a mondat nyelvtani szerkezetét, és nem alakította át. (Bővebben l.: MNyTK. 207. szám 321–5)

eldöntött

Ugyancsak sűrűn előfordul állítmányi szerepben az *eldöntött* igenév (az ügy *eldöntött*, ehelyett: *eldőlt*, *eldöntöttük*, *eldöntötték*, *el van döntve*). Az előző példákhoz hasonlóan azért gyakori ennek az igenévnek az állítmányi használata, mert egyrészt a hivatalos nyelv vonzódik a személytelen, a cselekvő alanyt kikerülő szerkezetekhez, másrészt pedig sokan továbbra is ózdkodnak a határozói igenévtől (*el van döntve*).

„Az még továbbra *sem eldöntött*, hogy az autópálya továbbépítése milyen formában történik” (Autósélet 1998. 1. 13). – Helyesebben: továbbra *sincs eldöntve*.

megengedett, engedélyezett

Mindkét forma – állítmányként – a hivatalos nyelvhasználat eleme, az utóbbi, a terjedelmesebb, talán még hivatalosabb hangú, mint a *megengedett* igenév.

„Hazánkban az eutanázia semmilyen formában *nem megengedett*” (TV1 1997. nov. 22.; híradás).

„Az összegadatok csak pozitív egész számok lehetnek, tehát sem a negatív szám, sem a tizedesvessző használata *nem megengedett*” (kiegészítő füzet az 1997. évi adóbevalláshoz, 6. oldal).

„Lakott területen belül hiába *engedélyezett* alkalmanként a 70 km/h sebesség, tehergépkocsival itt is csak 50 km/h-val lehet közlekedni” (Autósélet 1997. 11. 25).

bizonyított

„Mára egyértelműen *bizonyított*, hogy Szombathely belvárosában állt az a ház, ahol Mártonunk meglátta a napvilágot” (Magyar Fórum 1997. nov. 6. 16). – A *bebizonyított tény* jelzős szerkezet igeneve igekötő nélkül is megállja a helyét, a *bizonyított* állítmányi használatakor viszont érezhetjük az igekötő hiányát s azt, hogy másféle szerkesztésmóddal természetesebbnek

tűnik a megfogalmazás: *bebizonyosodott, bebizonyították, bizonyos, bizonyossá vált* stb.

garantált

„Az eredmény azonban *nem garantált*” (Duna Televízió 1997. okt. 23.)

„Ez az összeg *garantált* minden hónapban” (Kossuth rádió 1997. okt. 26.; riport).

Bár nyelvtanilag helyes a *nincs garantálva*, illetőleg a *garantálva van* szerkezet, inkább másféle megoldást célszerű választani: *garantáljuk, garantálható* stb.

tisztázott

„A felborult Mercedes sebessége egyelőre *nem tisztázott*. A jobb első ülésen helyet foglaló utas könnyű sérülést szenvedett. Egyébként a borulás körülményeit végérvényesen még *nem tisztázták*.” (Autósélet 1997. 12. 10)

A szócikk írója egymás után használta az igealakot és az igenevet, talán az ismétlés – részleges, ám nem túl sikeres – elkerülése végett. (Helyesebben pl.: ...egyelőre *nem ismeretes* v. *nem tudták megállapítani* stb.). A *tisztázott* igenev is gyakran tölti be állítmány szerepét.

b) Ritkább vagy egyedi példák

(1) „A horvátok létükben *fenyegetettek*” (Kossuth rádió 1997. nov. 7.; hírek, külföldi tudósító).

(2) „A hegyi utak jól *jelöltek*” (MTB Sport 1997. decemberi szám, 22. oldal; kerékpáros szaklap).

(3) „Az elfogott személyek a kábítószerrel való visszaélés enyhébb formájával is *gyanúsítottak*” (Kossuth rádió 1997. nov. 20.; rendőrségi hírek).

(4) „Melyek azok a területek, amelyek védelemre *tervezettek*?” (Kossuth rádió 1997. dec. 4.; riport)

(5) „Az óráátállításban három vonat *érintett*” (MTV2 1997. okt. 25.; híradás).

(6) „Az ellenőrzésekkor a fagyaltpultról, a -pohárról, -tégelyről, elmosott adagolókanálról vett minták *kifogásoltak*” (Észak-Magyarország 1997. aug. 12. 3).

(7) „A bányanyitás útja engedélyekkel *kikövezett*” (Heves Megyei Hírlap 1997. ápr. 10. 1; tudósítás címe).

(8) „A film mozgalmas és naiv, a narrátor időnként beleszól a dolgokba, mai beköpekések élénkítik a szöveget, andalító muzsikával *aláfestett* minden fontosabb jelenet” (Vasárnapi Hírek 1997. nov. 16.).

(9) „Mára ez egyetlen mondatban rögzített” (TV1 1997. nov. 21.; nyugdíjasok műsora).

(10) „1997. október 1-jéig összesen 202 eljárás indult, ebből teljesen *befejezett* 14 ügy. ... 1998-ban *tervezett* a Titkárság szervezetének átalakítása...” (Akadémia 1997. 3. szám 6. oldal; folyóirat).

(11) „Garantáljuk, hogy minden liter Hohes C 2,5 kg narancsnak megfelelő, C-vitaminban gazdag narancslevet tartalmaz, és sok gyümölcs hússal *dúsított*” (A Hohes C gyümölcsital dobozán lévő felirat).

(12) „A tojó a költés idején, két hónapig a párjára *utalt*. ... A szarvascsőrű madarak a fügére *utaltak* (TV2 1997. aug. 8.; Celebeszről szóló angol természetfilm magyar szövege).

Korábbi példák, 1996-ból:

(13) „A közvélemény erősen a sajtó által *befolyásolt*” (rádió).

(14) „A Petőfi utca teljes egészében *elzárt* a forgalom elől” (rádió).

(15) „A drogfogyasztás büntetőjogilag *szankcionált*” (rádió).

(16) „Az egészségügyi szervek erre még *nem felkészültek*” (televízió).

(17) „Az obstrukció ténye *megcáfolt*” (parlament).

(18) „A haja közepén *elválasztott*” (rendőrségi körözés).

(19) „Klinikailag *tesztelt*” (felirat egyes kozmetikai termékeken, illetőleg hirdetések szövegében).

(20) „A biztonsági motozások a büntetvégrehajtási intézetekben váratlanul *elrendeltek*” (televízió).

c) Példák tudományos leírásból

A befejezett melléknévi igenevet gyakran használják állattani és növény-tani leírásokban. A mellékneveken kívül mind a folyamatos, mind a befejezett melléknévi igenév állítmányi használata rendkívül jellemző erre a szövegtípusra. Példaként Brehm Az állatok világa című művének IV. kötetéből tekintsünk át néhány mondatot (Budapest, 1960.). Ebben az esetben viszont azt is figyelembe kell venni, hogy németből való fordításról van szó.

Felső metszőfogaik kampósan *hajlottak* (35).

Alsó testén viszont szürkésfehér vagy fehér, olykor tiszta, máskor helyenként foltokkal *tarkázott* (38).

A fark a vége felé evezőszerűen *összenyomott*, örvös és pikkelyes, szőrök csak gyéren borítják (40).

Felmeredő szőrzetük *fogazott* s egymásba kapaszkodó, így bőrük minden szennyeződéstől *védett* (42).

Fején a bőr ilyenkor még vaskosan *ráncolódott*, s alacsony homlokán mintha komor düh lakozna (46).

Fogazatukban feltűnőek a metszőfogak: az alsókon a korona fésűsen *fogazott*, 8–10 csúccsal, s a fog előrehajló, míg a felső koronája *karéjozott* (50).

Ezek ugyanis lehetnek hegyesek és hosszúra *nyúltak*, de lehetnek tompák, szélesek is (51).

Összegezés

A befejezett melléknévi igenév állítmányi használatát kétfelől, a grammatika és a pragmatika oldaláról közelíthetjük meg. A kétféle vizsgálódás azonban eltérő eredményt hoz. A hagyományos nyelvtani szempontok figyelembevételével az (a) és (b) pontban felsorolt összes példát hibáztathatjuk. A nyelvhasználat azonban – sok esetben – nincs tekintettel az 1. és 2. részben bemutatott, nemegyszer bonyolult szabályokra. A beszélő számára ez korántsem valamilyen elmélyült gondolkodásra készítő szintaktikai kérdés, hanem egyszerű szórendi ügy:

<i>az adott probléma</i>	<i>a probléma adott</i>
<i>az eldöntött ügy</i>	<i>az ügy eldöntött</i>
<i>a bizonyított tény</i>	<i>a tény bizonyított</i>
<i>a garantált eredmény</i>	<i>az eredmény garantált</i>
<i>a megoldott kérdés</i>	<i>a kérdés megoldott</i>
<i>a megengedett sebesség</i>	<i>(ez) a sebesség megengedett</i>
<i>a fenyegetett horvátok</i>	<i>a horvátok fenyegetettek</i>

A gyakori használat miatt rögzül a jobb oldali oszlopban közölt forma (az utolsó kivételével), így állandósult szókapcsolattá vagy nyelvi panellé válhat. Ez a jelenség is bizonyítja a nyelvszokás hatalmát a nyelvtani szabályokkal szemben.

A befejezett melléknévi igenév állítmányi használatának terjedését segíti az is, hogy egyesek tudatosan kerülnek a határozói igenév létigés szerkezetét (*el van döntve, meg van oldva, ki van zárva*). A több mint egy évszázados nyelvművelő babona tehát továbbra is él, és befolyásolja a közvéleményt. Ennek alátámasztására ismét hivatkozom a korábban már idézett nyelvhasználati felmérésre, amelyben „Az egész telek *be van kerítve*” mondat igeneves szerkezetét a nem magyar szakos válaszolók 45%-a helytelenítette (MNYTK. 207. szám 325).

A hivatalos nyelv kedveli a személytelen kifejezéseket, és az (a) pontban bemutatott igenevek jó része alkalmas az efféle személytelen szerkezet létrehozására (*biztosított, megoldott, eldöntött, megengedett, bizonyított, garantált, tisztázott*). Nem véletlen tehát, hogy a megfigyelések szerint a példák többsége hivatalos stílusú megfogalmazásból ered, és nincs köztük bizalmas

köznyelvi megnyilatkozás vagy kevésbé hivatalos szövegtípus. A publicisztika pedig sokszor átveszi ezeket a fordulatokat, és tovább népszerűsíti őket.

A (b) pontban szereplő igenevek különböznek az (a) pontbeliektől: jobban megőrizték igei sajátosságukat, állítmányként kevésbé megszokottak, egynémelyikük kimondottan furcsa. Főleg azokat a mondatokat célszerű átfogalmazni, amelyekbe cselekvő alany úgy illeszthető, hogy az az igeneves mondatban eredetileg más mondatrész – általában határozó – szerepét töltötte be. Például: (8) ...andalító *muzsika fest alá* minden fontosabb jelenetet; (9) Mára ezt egyetlen *mondat rögzíti*; (13) *A sajtó erősen befolyásolja* a közvéleményt. Ugyancsak átalakításra szorulnak azok a mondatok, amelyek a nyelvtani homonímia miatt (befejezett melléknévi igenév – múlt idejű igealak) pillanatnyi megértési zavart okoznak:

(2) A hegyi utak jól *jelöltek*. – Mit jelöltek a hegyi utak? (*vmi jelöl vmit*)

(9) Mára ez egyetlen mondatban *rögzített*. – Mit rögzített ez egyetlen mondatban? (*vmi rögzít vmit*)

(17) Az obstrukció ténye *megcáfolt*. – Mit cáfolt meg az obstrukció ténye? (*vki megcáfol vmit*)

Érdekes megfigyelni azt is, hogy a mai nyelvhasználat ezekben az esetekben mennyire kerüli az általános, illetőleg a határozatlan alanyt (1., 2., 3., 4., 6., 10. stb. – pl.: *a minták kifogásoltak*, ehelyett: *a mintákat kifogásolták*).

A befejezett melléknévi igenév állítmányi használatának terjedését kisebb mértékben befolyásolhatja még a hagyományos nyelvi formákkal való szakítás szándéka, az újítás igénye, valamint az idegen nyelvek hatása. Az utóbbira példa a 11., 12. és 19. mondat.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a befejezett melléknévi igenév állítmányi használata mai nyelvünkben tény. Bár maga a jelenség nem új, a vizsgálat szerint a példák számának emelkedéséről adhatunk hírt. Ennek ellenére a folyamatot nem kell túlértékelnünk, mivel lassú változásról, fokozatos átalakulásról van szó. A különleges, egyedi megfogalmazású mondatok egyelőre nem válnak nyelvi panellé, azokat nem fogadja be a beszélők többségének nyelvérzéke. A választékos szövegekben, az igényes megnyilatkozásokban pedig továbbra is célszerű megmaradni a ma szabályosnak tartott hagyományos formáknál.

I r o d a l o m

Bíró Ágnes (szerk.) 1989. Szaknyelvi divatok. Budapest.

Deme László–Köves Béla (szerk.) 1967. Magyar nyelvhelyesség. Budapest.

Dengl János 1937. Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. Budapest.

Felde Györgyi–Grétsy László 1980. Új anyanyelvi kaleidoszkóp. Budapest.

- Ferenczy Géza 1980. Magyarán. Budapest.
- Gálffy Mózes 1971. A mai magyar nyelv kézikönyve. Bukarest.
- Grétsy László 1964. Szaknyelvi kalauz. Budapest.
- Grétsy László (szerk.) 1976. Hivatalos nyelvünk kézikönyve. Budapest.
- Grétsy László (szerk.) 1976. Mai magyar nyelvünk. Budapest.
- Horváth János 1911. A „Nyugat” magyartalanságairól. MNy. 67–70.
- Kemény Gábor–Szántó Jenő (szerk.) 1992. Mondd és ird! Budapest.
- É. Kiss Sándor 1988. „Értsd is a szót...!” Budapest.
- Klemm Antal 1928. Magyar történeti mondattan. Budapest.
- P. Kovács Imre 1993. Nyelvművelő kis tükör. Szombathely.
- Kovalovszky Miklós 1977. Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség. Budapest.
- Lőrincze Lajos 1968. Nyelvőrségen. Budapest.
- MMNy. = A mai magyar nyelv. Szerk. Rácz Endre. Budapest, 1968.
- MMNyR. = A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk. Tompa József. Budapest, 1961–62.
- MNyK. = A magyar nyelv könyve. Főszerk. A. Jászó Anna. Budapest, 1991.
- MNyTK. = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. szám. Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Szerk. V. Raisz Rózsa. Budapest, 1996.
- MNyTNy. = A magyar nyelv történeti nyelvtana. A kései ómagyar kor. II/1–2. Főszerk. Benkő Loránd. Budapest, 1992–95.
- Nagy J. Béla 1958. A nyelvművelő Horváth János. MNy. 165–170.
- NyKk. = Nyelvművelő kézikönyv I–II. Főszerk. Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Budapest, 1980–85.
- NyKsz. = Nyelvművelő kéziszótár. Szerk. Grétsy László és Kemény Gábor. Budapest, 1996.
- Prohászka János 1959. Gárdonyi Géza és a Magyar Nyelvőr. Nyr. 272–3.
- Rónai Béla 1995. Fölnevelő édesanyám. Szombathely.
- Sebestyén Árpád 1994. Értsünk szót! Debrecen.
- Simonyi Zsigmond 1917. Új németesség. Nyr. 229–31.
- Szinnyei József 1933. Jó magyarság. Msan. 57–9.
- Tiszamarti Antal 1943. Orvosi nyelvünk helyes magyarsága. Budapest.
- Tompa József 1953. Melléknévi igeneveink állítmányi használatáról. MNy. 128–140.